

Mikrokontroléry

ATMEL AVR

Popis procesoru a instrukční soubor

Vladimír Váňa

Praha 2003

Mikrokontroléry ATMEL AVR se v poslední době staly spolu s mikrokontroléry PIC firmy MICROCHIP a jednočipovými mikropočítači s jádrem x51 nejrozšířenějšími „jednočipáky“ v řadě amatérských i profesionálních konstrukcí u nás. Z této trojice nejpoužívanějších řad jsou nejmladší a tak dosud neměl český uživatel, programátor či konstruktér možnost seznámit se (s výjimkou informativních časopiseckých článků) podrobně s jejich architekturou a kompletním popisem instrukčního souboru v češtině.

Proto si publikace klade za cíl seznámit českého čtenáře především s architekturou AVR a se souborem instrukcí. V části popisující architekturu seznamuje s jádrem AVR MCU, s organizací paměťového systému a adresovacími módy, s I/O prostorem, popisem periferií integrovaných v AVR MCU jako jsou porty, čítače/časovače, SPI, UART, A/D a popisem jejich registrů, což jsou údaje potřebné při programování i pro návrh praktických zapojení. Tato publikace má tedy spíše poskytovat teoretický základ, potřebný při čtení dalších publikací, týkajících se již praktických konstrukcí či programování.

Protože je v současné době i nedostatek publikací o AVR zaměřených spíše prakticky, jsou v této úvodní publikaci o AVR zařazeny i ukázky praktických konstrukcí – ISP programátoru s AT90S1200 a jednoduchého vývojového kitu s AT90S8515, včetně obrazce jednostranných plošných spojů a dále i stručnou informaci o potřebném vývojovém software, včetně odkazů na Internetu, kde lze tento software zdarma získat.

Vladimír Váňa

Mikrokontroléry ATMEL AVR – popis procesoru a instrukční soubor

Bez předchozího písemného svolení nakladatelství nesmí být kterákoli část kopírována nebo rozmnožována jakoukoli formou (tisk, fotokopie, mikrofilm nebo jiný postup), zadána do informačního systému nebo přenášena v jiné formě či jinými prostředky.

Autor a nakladatelství nepřijímají záruku za správnost tištěných materiálů. Předkládané informace jsou zveřejněny bez ohledu na případné patenty třetích osob. Nároky na odškodnění na základě změn, chyb nebo vynechání jsou zásadně vyloučeny.

Všechny registrované nebo jiné obchodní známky použité v této knize jsou majetkem jejich vlastníků. Uvedením nejsou zpochybněna z toho vyplývající vlastnická práva.

Veškerá práva vyhrazena

© Vladimír Váňa, Praha 2003

© Nakladatelství BEN – technická literatura, Věšínova 5, Praha 10

Vladimír Váňa: Mikrokontroléry ATMEL AVR – popis procesoru a instrukční soubor

BEN – technická literatura, Praha 2003

1. vydání

ISBN 80-7300-083-0

OBSAH

Seznam instrukcí (řazen dle očíslovaných stran v knize)	5
Slovo autora	7
Mikroprocesory rodiny AVR	9
1 Architektura mikrokontrolérů AVR.....	11
2 AVR – řady mikrokontrolérů	17
3 Adresovací módy	19
4 Další prvky architektury AVR.....	23
Hlídací obvod Watchdog	23
Obvod RESETu	25
Čítače/časovače	26
Serial Peripheral Interface SPI – synchronní sériový port	36
UART	40
Analogový komparátor	45
A/D převodník	47
5 Vnitřní paměť EEPROM	53
6 I/O porty	55
7 Přerušovací systém	67
Instrukční soubor MCU AVR	68

8 Příklady konkrétních AVR MCU	69
AT90S1200	69
AT90S2313	71
AT90S8515	72
AT90S8535	74
Programování paměti na čipu MCU	74
AVR studio	79
9 Poznámka na konec	83
Příloha 1 – instrukční soubor řady AVR	84
Stavový registr (SREG)	84
Registry a operandy	84
I/O registry RAMPX, RAMPY, RAMPZ	85
RAMPD	85
EIND	85
STACK	85
Příznaky (FLAGS)	85
Podmínky větvení programu	85
Úplný instrukční soubor	86
Literatura	327

SEZNAM INSTRUKCÍ

(řazen dle očíslovaných stran v knize)

ADC	90	BSET	146
ADD	92	BST	148
ADIW	94	CALL	150
AND	96	CBI	152
ANDI	98	CBR	154
ASR	100	CLC	156
BCLR	102	CLH	158
BLD	104	CLI	160
BRBC	106	CLN	162
BRBS	108	CLR	164
BRCC	110	CLS	166
BRCS	112	CLT	168
BREQ	114	CLV	170
BRGE	116	CLZ	172
BRHC	118	COM	174
BRHS	120	CP	176
BRID	122	CPC	178
BRIE	124	CPI	180
BRLO	126	CPSE	182
BRLT	128	DEC	184
BRMI	130	EICALL	186
BRNE	132	EIJMP	188
BRPL	134	ELPM	190
BRSH	136	EOR	192
BRTC	138	ESPM	194
BRTS	140	FMUL	196
BRVC	142	FMULS	198
BRVS	144	FMULSU	200

ICALL	202	ROR	264
IJMP	204	SBC	266
IN	206	SBCI	268
INC	208	SBI	270
JMP	210	SBIC	272
LD	212	SBIS	274
LD (LDD)	214	SBIW	276
LD (LDD)	217	SBR	278
LDI	220	SBRC	280
LDS	222	SBRS	282
LPM	224	SEC	284
LSL	226	SEH	286
LSR	228	SEI	288
MOV	230	SEN	290
MOVW	232	SER	292
MUL	234	SES	294
MULS	236	SET	296
MULSU	238	SEV	298
NEG	240	SEZ	300
NOP	242	SLEEP	302
ORI	244	SPM	304
OR	246	ST	306
OUT	248	STS	309
POP	250	ST (STD)	311
PUSH	252	ST (STD)	314
RCALL	254	SUB	317
RET	256	SUBI	319
RETI	258	SWAP	321
RJMP	260	TST	323
ROL	262	WDR	325

SLOVO AUTORA

V sedmdesátých letech minulého století, kdy spatřil světlo světa první mikroprocesor a kdy technologie výroby složitých integrovaných obvodů byla v plenkách, byli návrháři touto technologií omezeni a také jim scházely zkušenosti z použití těchto nových prvků. Spolu se zlepšující se technologií a zkušenostmi z nasazení prvních mikroprocesorů se návrhářům dařilo navrhovat stále dokonalejší obvody.

Koncem sedmdesátých let se pak vývoj těchto obvodů rozdělil do dvou směrů.

První směr vedl k stále se zvyšujícímu výkonu mikroprocesorů, větších kapacit i rychlostí paměti, lepších obvodů I/O apod. Objevovaly se 16, 32 a 64bitové mikroprocesory s architekturou RISC i CISC. Příkladem může být intelovská řada používaná v osobních počítačích PC či pracovních stanicích počínajíc typem 8086, přes obvody 80286, 80386 a 80486 po procesory Pentium, ..., Pentium 4. Současně postupoval i vývoj software využívaný těmito mikroprocesory a to jak operační systémy (DOS, UNIX, LINUX, Windows apod.), tak i nástroje pro tvorbu programů počínajíc assemblerem (v těchto počítačích dnes již téměř nepoužívaným), přes vyšší programovací jazyky jako Pascal či C umožňující psát strukturované programy, C++, Java, C# atd. pro objektově orientované programování, rovněž se zlepšovalo prostředí těchto vývojářských nástrojů, což vedlo k nástupu nástrojů RAD (Visual Basic, Delphi, C++ Builder, JBuilder atd.). Objevily se i nástroje CASE. Velké množství zpracovávaných dat vedlo ke vzniku SQL a jeho používání v databázích jako např. MS SQL server či Oracle atd., nástup sítí pak k rozvoji distribuovaných aplikací, koncepci klient/server a později i vícevrstvé architektury. Dalším fenoménem byl rozvoj Internetu a intranetů, koncepce .NET či .COM, e-business atd.

Druhý směr vedl k integraci celého počítače na jeden čip. Na tomto čipu je integrován jak vlastní mikroprocesor, tak paměti i obvody I/O. Většinou je přitom oddělena paměť programu od paměti pro data (Harwardská architektura), na rozdíl od společné paměti pro program i dat u počítačů prvního směru (von Neumanovská architektura). Tyto počítače, umístěné na jednom čipu, je někdy možné rozšířit např. o další vnější paměť atd. Je to umožněno tím, že jejich vnitřní sběrnice je vyvedena na vývody integrovaného obvodu. Těmto prvkům pak obvykle říkáme *jednočipové mikropočítače*. V řadě případů však vystačíme s jedním obvodem, není potřeba rozšiřovat jeho paměť atd. Vlastnosti tohoto počítače k vytvoření jednoduché aplikace bohatě stačí, přitom je potřeba, aby cena tohoto obvodu byla co nejmenší. Toho lze docílit mj. i tím, že se co nejvíce sníží počet vývodů obvodu a není vyvedena sběrnice. Potom obvykle mluvíme o *jednočipových řadičích* (či *mikrokontrolérech MCU*). Hranice mezi jednočipovými řadiči a jednočipovými mikropočítači, jak jsme si ji definovali, není ostrá a jednotlivé produkty ji překrývají. Jednočipové mikropočítače, schopné vytvářet vnější sběrnici, se mohou často omezit na vnitřní paměť programu i dat a mohou tak být použity (při vyšší ceně prvku i spoje) ve funkci jednočipového

řadiče. Někteří výrobci dokonce dodávají levné varianty jednočipových mikropočítačů v pouzdech s malým počtem vývodů, u kterých je vnější rozšíření vyloučeno. Jako příklad si můžeme uvést jednočipový „řadič“ Philips 83C752 (87C572) v pouzdře DIL28 (PLCC28), který je modifikací jednočipového mikropočítače Philips 83C552. Na druhou stranu, řady jednočipových řadičů jsou rozšiřovány o prvky dovolující vytvořit vnější sběrnici. Takové modifikace podstatně zjednodušují vývoj programového vybavení, které se jinak musí opírat pouze o programové simulátory a opakované programování vnitřní paměti EPROM či EEPROM, případně o drahé emulační čipy. Jako příklad rozšíření řady jednočipových řadičů směrem k jednočipovým mikropočítačům si můžeme uvést prvek Microchip 16C71, který rozšiřuje řadu řadičů Microchip 16C5x. Připojení vnější paměti umožňuje i řada AVR mikrokontrolérů ATMEL, jimiž se budeme dále zabývat v této knize.

Doménou jednočipových řadičů jsou hromadně vyráběné řídicí obvody pro domácí spotřebiče, domácí audio-vizuální techniku, zabezpečovací zařízení, telefonní přístroje. Typickými aplikacemi je i obsluha vstupních zařízení počítačů (klávesnice, myši), modemy, řízení zobrazovacích panelů v automobilech, zpracování signálů v inteligentních senzorech a jednoúčelové řízení motorů pro průmyslovou automatizaci. Vzhledem k nízké ceně jsou i vhodnou alternativou k logickým obvodům tam, kde není vyžadována vysoká rychlost (vhodnou alternativou k logickým obvodům v případech, kdy požadujeme vysokou rychlost a současně i možnost jejich naprogramování/přeprogramování jsou např. obvody FPGA; ostatně firma ATMEL má v rodině AVR, o které pojednává tato kniha, i mikroprocesor s programovatelným polem FPGA. Tato kombinace, umožňuje jednak uživateli naprosto volnou definici periférií dle potřeby konstruktéra, jednak redukuje množství různých variant, které musí výrobce vyrábět, aby uspokojil různorodé požadavky zákazníků). Zatímco ještě před pár lety byly jednočipové řadiče typicky 4bitové a jejich aplikační použití se omezovalo na logické řízení, dnes se setkáváme převážně s mikrokontroléry 8bitovými. Pro náročnější aplikace (řízení automobilových motorů, ABS systémy) lze počítat s příchodem jednočipových řadičů 16bitových.

Běžné jednočipové mikropočítače jsou 8bitové, jejich výkon je však nedostatečný pro řadu zajímavých aplikací. Typickým příkladem je řízení vstřikování paliva a řízení zapalování spalovacích motorů nebo ochrana brzdového systému proti zablokování (systémy ABS). V těchto aplikacích je nepostačující i schopnost časovačů měřit časové parametry vstupních signálů a generovat výstupní signály s požadovanou přesností. Požadavky, kladené na tyto aplikace vedly k rozvoji 16bitových jednočipových mikropočítačů, jejichž typickými představiteli jsou mikropočítače řady Intel 8096/80C196.

Šestnáctibitové jednočipové mikropočítače pokrývají současné potřeby řízení v reálném čase. Oblast aplikací, na které již nestačí jednak výpočetní kapacitou, jednak rozsahem použitelné paměti, je zpracování zvukového a obrazového signálu (případně signálů ultrazvukových a rentgenových snímačů ve zdravotnictví či průmyslu, radarových systémů v dopravě a vojenství). Řada těchto aplikací je doménou signálových procesorů vybavenou výkonnou aritmetickou jednotkou. Jiné vyžadují

provést množství operací nad rozsáhlými daty a to je typická doména 32bitových mikroprocesorů a mikropočítačů. Omezujícím faktorem při výběru současných 32bitových mikroprocesorů pro vestavěné (Embedded) aplikace je nutnost vytvoření velmi rychlé a dosti komplikované sběrnice a paměťového subsystému. K tomu, abychom mohli mluvit o skutečných jednočipových mikropočítačích také chybí efektivní obvody rozhraní, které jsme mohli poznat u 8bitových a 16bitových mikropočítačů (čítače a časovače, moderní převodníky A/D).

Pokud jde o 8bitové jednočipové mikropočítače a mikrokontroléry patří u nás mezi nejpoužívanější dvě řady. Jednou z nich je mikropočítač 8051, který pochází z roku 1980 a je vývojově relativně starým. U návrhářů však dosáhl takové obliby, že i v současné době se řada výrobců, včetně firmy Atmel, orientuje na výrobu procesorů s jádrem 8051, které je rozšířené o další periferie. Je to procesor s architekturou jádra CISC.

Druhou řadou jsou mikrokontroléry PIC firmy Microchip s architekturou jádra mající silné prvky architektury RISC. Jsou vhodné hlavně pro jednoduché aplikace. Kromě nízké ceny jsou výhodné i tím, že firma Microchip k nim poskytuje zdarma vývojový software a to jak assembler, tak i jazyk C. Kromě řady x51 a PIC se u nás občas ještě používá např. Zilog Z8 či Motorola 68HC11, popř. další. O jejich hw i vývoji jejich sw vyšlo v nakladatelství BEN – technická literatura dosti publikací, v časopisech jako Amatérské rádio, Praktická elektronika či Rádio plus KTE byla publikována řada konstrukcí zejména s procesory PIC či x51. V poslední době se i u nás v maloobchodním prodeji a v konstrukcích objevují MCU AVR firmy ATMEL. Protože zatím v češtině nejsou AVR příliš popsány, napsal jsem tento text pro potřebu výuky předmětu „Elektronické počítače“ na střední průmyslové škole elektrotechnické s touto specializací. MCU AVR firmy Atmel jsou totiž mj. i dalším, moderním prvkem pro vytváření tzv. embedded aplikací. Je předpovídán velký rozvoj těchto aplikací, zejména v souvislosti s mobilními komunikacemi, propojení s Internetem (jistě jste četli např. úvahy o tom, jak kdejaká lednička bude mít vlastní IP adresu, bude automaticky doobjednávat svůj obsah atd., či o tom, že prvním takto realizovaným zařízením je nějaký topinkovač). Svou příležitost zde nalézají i velké firmy, tvořící původně jen software pro počítače PC a větší. Je to mj. i Microsoft se svými eMbedded Visual Tools či embedded doplňkem k VisualStudio.NET, nebo SUN se svou Javou J2ME.

Mikroprocesory rodiny AVR

Když firma Atmel viděla, jaký úspěch na trhu zaznamenal Intel se svojí rodinou 80C5x, uvedla kolem roku 1993 svoji inovaci tohoto oblíbeného mikroprocesoru. Tou inovací bylo použití paměti flash jako programové paměti, namísto do té doby používané paměti EPROM. Byl to velmi dobrý tah, neboť do té doby, aby bylo možné do mikroprocesoru nahrát (přeprogramovat) nové programové vybavení, musel být zapouzdřen do velmi drahého keramického pouzdra s okénkem. Po odladění

programového vybavení bylo pak pro větší série možné použít ten samý procesor v laciném plastovém pouzdru, který však neměl možnost přeprogramování, neboť pouzdro nemohlo mít okénko nutné pro vymazání paměti EPROM pomocí UV záření. Díky velmi dobře zvládnuté technologii flash slavila firma Atmel velké úspěchy s tímto mikroprocesorem. To vedlo firmu k uvedení vlastních odvozených typů. Na jedné straně některé aplikace nepotřebují tolik vstupů/výstupů jako má mikroprocesor v pouzdře DIL40, takže se objevil např. v pouzdře DIL20 typ AT89C2051, na druhé straně nárůst složitosti aplikací spolu s častějším používáním vyšších programovacích jazyků donutily výrobce implementovat do mikroprocesoru stále větší paměť programu a v menší míře i větší program dat. Složitější aplikace taktéž vyžadovaly nové a nové periferie. Proto v této řadě mikroprocesorů s jádrem 8051 najdeme obvody s integrovaným obvodem Watchdog, analogovým komparátorem, paměť EEPROM pro konfigurační či kalibrační data, paměť programu až 32 kB, rozhraní SPI, dvojitém data pointerem. I když tyto inovace spolu se zlepšující se technologií přinesly zvýšení hodinového kmitočtu procesoru až na 33 MHz a tím zvýšení výpočetního výkonu až na 2,75 Mips, přece jen potřebám některých aplikací přestaly tyto procesory stačit. Proto se v norském vývojovém centru Nordic VLSI v Trondheimu začátkem devadesátých let minulého století skupina návrhářů hw spolu s programátory rozhodla navrhnout novou strukturu mikrokontroléru tak, aby struktura tohoto mikrokontroléru vyhovovala překladačům vyšších programovacích jazyků, zejména široce používaného jazyka C. Výsledkem práce této skupiny bylo optimalizované jádro nové řady mikroprocesorů s Harwardskou architekturou nesoící hlavní charakteristiky mikroprocesorů s redukovanou instrukční sadou (RISC – Reduced Instruction Set Controllers). Před několika lety koupila firma Atmel od norských vývojářů tuto koncepci, na které je založena rodina AVR, kterou také uvedla v druhé polovině devadesátých let na trh.

Přes zdánlivou podobnost s jádrem mikroprocesoru 8051 najdeme zde podstatné odchylky. Především je to šíře instrukčního slova zvětšená na 16 bitů. Zvětšení šířky instrukčního slova na jednu stranu zvětšilo požadavky na velikost paměti, na druhou stranu však umožnilo zrychlit načtení mnoha instrukcí, neboť kromě několika výjimek vystačí instrukce s jedním slovem, tj. mikroprocesor je dokáže načíst během jednoho hodinového cyklu. Druhým velkým rozdílem je propojení ALU s polem 32 pracovních registrů. To umožnilo snížit počet hodinových taktů potřebných na provedení téměř všech instrukcí na pouhé dva takty, načtení + dekódování a vykonání. To, že instrukce vystačí s jedním slovem, umožnilo implementaci jednoduchého překrývání instrukcí (pipelining). Počet hodinových taktů potřebných na vykonání instrukce typu registr-registr se tímto snížil na pouhý 1 hodinový takt, tj. na 1 MHz hodinového kmitočtu připadá výkon 1 Mips. Srovnáme-li toto se základním instrukčním cyklem řady 8051, vidíme, že jádro nové řady mikroprocesorů AVR dokáže poskytnout až 12× větší výpočetní výkon při shodném hodinovém kmitočtu.